ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU V

1-5 Kasım 2007

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDİTÖR
DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ULUSLARARASI
USKUDAR SEMPOZYUMU V

YAYIN KURULU
Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. İsmail Eriinsal
Prof. Dr. Mustafa Uzun / Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Tufan Buzpinar / Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı
Yrd. Doc. Dr. Erhan Afyoncu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı

YAYINA HAZIRLIK
Zafer Cinar, Ugur Demir

İMLA VE TASHİH
Prof. Dr. Mustafa Uzun, Ahmet Karataş

GORSEL ARASTIRMA
Zafer Çınar, Ugur Demir

FOTOGRAF
Zekiye Ermiş, A. Bilal Aslan, Suphi Darıcalı

SEMPOZYUM FOTOGRAFLARI
Kenan Koca, İsa Telli

TASARIM
Hamit Celebi

BASKI VE CİLT
Görsel Dizayn Ofset Matbaacilik Tic. Ltd. Sti.

Istanbul 2008
ISBN 978-9944-5807-5-5

Telif hakları Üsküdar Belediyesine aittir, tamami veya bir kısmı izinsiz basilamaz, çoğaltılamaz, kaynak gosterilmeden iktibas edilemez.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ
Hakimiyeti Milliye Caddesi,
Atlas Çıkmazı No: 69
ÜSKÜDAR / İSTANBUL
Tel: 0 216 531 30 00 • Faks: 0 216 531 31 03
www.uskudar.bel.tr

Mehmed Tâlib Efendi ve Divançesi

DOÇ. DR. BAYRAM ALİ KAYA
Sakarya Üniversitesi

Üsküdar'ın kültür ve düşünce tarihinin sağlıklı bir şekilde yazılabilmesi öncelikle, bu semtin kültürel kimliğini kazanmasında önemli rolleri bulunan düşünce, kültür, sanat ve gönül adamlarının incelenmesiyle mümkündür. Bu yaklaşımdan hareketle tebliğimizde, Üsküdarlı Mehmed Tâlib Efendi'yi incelemeye çalıştık. Bu çerçevede ilk olarak şâirimizin hayatı, eserleri, kişiliği ve mûsikişinaslığı üzerinde durduk. Ardından şâirin en önemli edebî eseri olan dîvânçesinin şekil, dil-üslûp ve muhteva özellikleri bakımından ana hatlarıyla incelemesini yapmak suretiyle onun şâirlik yönünü ortaya çıkarmaya, duygu ve düşüncelerinin şiirlerine ne şekilde yansımış olduğunu tespite gayret ettik.

Hayatı

Üsküdar'da doğmuş olan Mehmed Tâlib Efendi, Celvetî şeyhlerinden Devâtî Mustafa Efendi'nin oğludur. Mustafa Efendi, önceleri divitçilik sanatı ile meşgul iken daha sonra tasavvufa yönelerek Azîz Mahmud Hüdâyî'nin serhalîfesi Balıkesirli Muk'ad Ahmed Efendi'ye intisap etmiş ve seyr ü sülûkunu tamamlamasının ardından Kastamonu'ya halife sıfatıyla gönderilmiştir. Bir müddet sonra İstanbul'a dönen ve ilim tahsilinin ardından çeşitli medreselerde müderrisliklerde bulunan Mustafa Efendi, bilâhare müderrislik görevinden ayrılmış ve Üsküdar Bülbülderesi'nde 1061/1651'de yaptırdığı, dolayısıyla Bülbülderesi Zâviyesi olarak da anılan Şeyh Câmii Tekkesi'nde[1], vefat tarihi olan 1070/1659-1660 yılına kadar irşat vazifesinde bulunmuştur.[2]

Kaynaklarda Divitçi-zâde denmekle meşhûr olduğu belirtilen Mehmed Tâlib Efendi, seyr ü sülûkunu babasının halifelerinden Fidancı Şeyh Mehmed Efendi'nin yanında tamamlayarak hilâfet almış[3], diğer yandan medrese tahsilini de ikmal ederek bir süre müderrislik görevinde bulunmuştur. Babasının vefatı üze-

rine ilmiye mesleğinden ayrılan Mehmed Tâlib Efendi, vaktiyle babasının yaptırdığı ve irşat vazifesinde bulunduğu Şeyh Câmii Tekkesi'ne postnişin tayin edilmiştir. Burada bir müddet hizmet ettikten sonra, Hüdâyî Tekkesi Şeyhi Gafûrî Mahmud Efendi'nin 1078/1667 tarihinde vefatı üzerine bu kez âsitâneye postnişin tayin edilmiştir. Âsitânede yaklaşık on iki yıl irşada devam eden Mehmed Tâlib Efendi, bu vazifesinde iken Receb 1090/Ağustos 1679'da vefat etmiş, vaktiyle hizmet ettiği tekkenin haziresine, bugünkü Şeyh Devâtî Mustafa Efendi Câmii'nin bahçesinde bulunan türbeye, babasının kabri yanına defn edilmiştir.[4]

Vefatı üzerine düşülen tarihler arasında kaynaklarda, aşağıda verilen bir mısra ile bir beyit örneğine yer verildiği görülmektedir:

Târih-i vefât-ı Divitçi-zâde

Gitdi bin toksanda yâ Hû diyü kutbu'l-ârifîn[5]

Uşşâkî-zâde İbrahim Hasîb tarafından düşürülen tarih manzûmesi

Düşdi bir târîh-i zîbâ lafzen ü ma'nen ana

Âzim-i Hak oldı bin toksanda kutbu'l-ârifîn (sene 1090).[6]

Eserleri

Mehmed Tâlib Efendi'nin, çoğunluğu tasavvufî mahiyette birçok eser kaleme aldığı bazı kaynaklarda belirtilmekle birlikte, daha ziyade belli eserlerinden ve o da neredeyse sadece ismen söz edildiği görülmektedir:[7]

1. Dîvân-ı İlâhiyyât: Esere ilişkin tespit edilebilen tek nüsha Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 807'de kayıtlı olan nüshadır.

2. Mecâlis: Mev'izeden, öğüt ve vaazlardan ibaret bir mecmua olduğu belirtilmektedir.

3. Tâbir-nâme: Mufassal bir eser olduğu kaydedilmekte olup mukaddimesinde şâirin "Bî-vücûdî" mahlasını kullandığı dile getirilmektedir.

4. Kasîde-i Bür'e Şerhi: Bir beyti Türkçe, bir beyti Farsça manzum bir eser olduğu bildirilmektedir.

5. Gülşen-i Esrâr: Tasavvufî içerikli bir mesnevi olduğunu tahmin ettiğimiz bu esere ait kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemektedir.

Bu bilgiler ışığında, başta İstanbul kütüphaneleri olmak üzere yaptığımız araştırmalar sonucunda, şâirin dîvânçesine âit bir nüshanın dışında başka bir eserine ulaşmamız mümkün olmamıştır.

Kişiliği

Şeyhî'nin "...fazîlet-i ilmiyye ile ma'lûm, zâhir u bâtını müsellem, mu'tekad-ı cumhûr, lâyık-ı senâ-yı mevfûr..." bir zât; Safâyî'nin ise "...meşâyih-i tarîkât-ı

Celvetiyye'den ve velâyet ü kerâmet ile me'mûr u salâh u takvâ ile meşhûr bir şeyh-i kâmil ve bir edîb-i âkil..." olarak tanıttığı[8] Mehmed Tâlib Efendi, sâlikleri dâima tevhîde davet etmiştir. Onlara, samimî bir kul olabilmeleri ve Hak yolunu tam anlamıyla bulabilmeleri için kâmil bir zâtın elinden tutmaları öğüdünde bulunmuş (4/1, 17/4, 28/5);[9] aynı zamanda fukarayla birlikte olmak, dilden tevhîdi uzak etmemek, açlığı alışkanlık hâline getirmek, tâat u ibâdette bulunmak gerektiğini vurgulamıştır (17/1-7). O, tüm bu öğütlerinin özünü, tarîkate girmek, mârifete ulaşmak ve hakîkate âşık olmak şeklinde ifade etmiştir (21/7).

Pek çok mutasavvıf gibi onun öğütleri de öncelikle kendisinedir. Bu nedenledir ki şiirlerinin sonunda ve genellikle Tâlib mahlasını tevriyeli kullanmak suretiyle kendisine seslenmekten de geri durmamış, bu meyanda "Tâlibâ Hakk'a niyâz eyleyelim" (13/7), "Tâlibâ durma çalış tevhîde er" (14/5), "Tâlibâ şükr eylegil leyl ü nehâr" (46/6), "Tâlib açagör gözünü" (48/7), "Ey Tâlib yapış ihlâs u sıdka" (49/5) vb. hitaplara sıkça yer vermiştir.

Mehmed Tâlib Efendi, gerek pîri Azîz Mahmûd Hüdâyî, gerekse babası Devâtî Mustafa Efendi gibi aynı zamanda bir ilim adamıdır. Bu özelliği, onun da tasavvuf yolunda Şeriat bilgisini hayli önemsemesi sonucunu doğurmuştur. O, pek çok şiirinde mânen ilerleyebilmek ve fakr makamına ulaşabilmek için tarîkatte sâdık olmanın yanında Şeriat'da da üstün bir mevkide bulunmanın gerekliliğini dile getirmiştir (10/2). Onun sâliklerine verdiği öğütler içinde Hak yoluna Kur'an ve sünnete sımsıkı yapışmak suretiyle çıkılması (17/2), dinin emir ve yasaklarına uyulması, bilhassa oruç ile namaza devam edilmesi (27/3) ve;

Şerî'at-ı şerîfe uyunuz

Ol Resûl'ün tarîkatın güdünüz

mısralarında da ifade edildiği üzere kısaca "Resûl'ün yolunun izlenmesi" önemli bir yer tutmaktadır.

Tüm varlığını mutlak var olan Cenâb-ı Hakk'a borçlu olduğunu dile getiren ve yaratıcı karşısındaki durumunu "Biz lâ-şey'iz yâ Rabbi" (58/1) diyerek belirten Mehmed Tâlib Efendi'nin şiirlerinde vahdet-i vücûd meselesi, Yûnus Emre'de görüldüğü üzere açık ve dikkat çekici bir şekilde ele alınmış değildir. Dîvânçesinde şathiyât türü örneklere de yer vermemiş olan Mehmed Tâlib Efendi'nin vahdet-i vücûd konusundaki genel yaklaşımı, pîri Azîz Mahmûd Hüdâyî'de de görüldüğü şekilde, daha ziyade "Her şey O'ndandır" çerçevesinde olup hayli mûtedildir.

Mehmed Tâlib Efendi, bir yandan ilmiyle âmil olan samimi âlimleri över ve onların yolunun takip edilmesi gerektiğini belirtirken (73/6), diğer yandan gerçek âlim olmadıklarını düşündüğü ilim ehlini ise eleştirir. Bu tür âlimleri, meşâyih yolunu inkâr ettikleri için tarîkatde gâfil, aynı zamanda Hak'tan gâfil ve hakîkatte câhil kişiler olarak nitelendiren Mehmed Tâlib Efendi, onlara Hz. Peygamber'in "şöhret âfettir" hadîsini hatırlatır ve şöhret ile gösterişi terk etmeleri, peygamberin sünnetine sarılmaları, ömrü boşa harcayan felsefeden ellerini çekmeleri ve Hakk'a lâyık şeyler okumaları tavsiyesinde bulunur (6, 12, 73, 81).

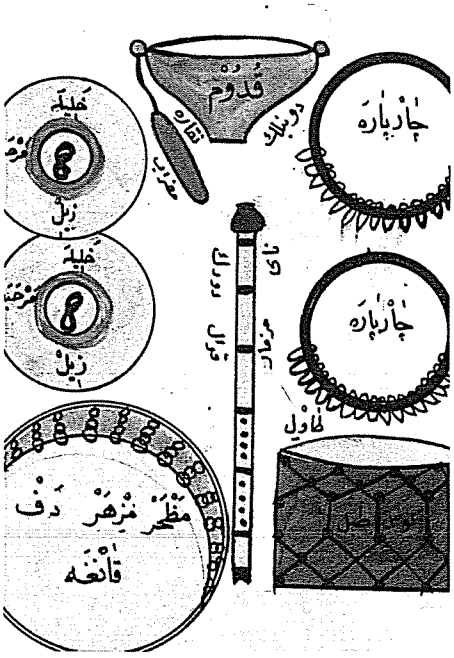
Mehmed Talip Efendi'nin babası Mustafa Devatî ile birlikte medfun olduğu türbe

Şiirlerine bir bütün olarak bakıldığında seyr ü sülûkunun çeşitli safhalarını görmek de mümkün olabilmektedir. Bazı şiirlerinde henüz yolun başında olduğunu (9, 11, 14, 36) ve neler yapması gerektiğini dile getiren şâir (2, 4, 8, 31, 52), bazı şiirlerinde yavaş yavaş yola girdiğini ve dervişliğin tadını aldığını belirtir (38, 59, 60). Yine bazı şiirlerinde ulaştığı mertebelerin coşku ve heyecanını yaşamaya başladığını bildiren şâirimiz (10, 46), bazı şiirlerinde ise vuslata erdiğini; dolayısıyla sevincinden ne yapacağını şaşırmış ve nasıl şükredeceğini bilemez bir hâlde olduğunu dile getirir (37, 55, 63, 64, 74, 85).

Onun şiirlerinde dikkati çeken bir başka husus ise, diğer bazı sûfî şâirlerde de görüldüğü üzere, "Rab" kelimesi karşılığında "Efendi" kullanımına yer verilmiş olmasıdır:

Efendi sana lâyık bir amel yok
Kusûr u zenb ü isyân hadden artuk
İbâda rahmetinin gâyeti yok
Meded kullarına lutf et Efendi (41/2)

Mehmed Tâlib Efendi'nin, dîvânçesinin tertibi başta olmak üzere, içerdiği şiirlerin tür ve yapısı bakımından da büyük oranda pîri Azîz Mahmûd Hüdâyî'den etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla birçok ilâhîsi ile Hüdâyî'nin ilâhîleri arasında önemli miktarda benzerlik[10], hatta bazıları arasında nazîre ilişkisi bulunmaktadır[11]. Şâirimizin, yaratıcıya karşı takındığı samimi tavrın bir yansıması olarak, bazı şiirlerinde yer verdiği "Efendi" kullanımı da, büyük oranda pîri Azîz

Celvetîler'in musiki aletleri (*Derviş Çehizi*, s. 226)

Mahmûd Hüdâyî'nin etkisiyle gerçekleşmiş olmalıdır.[12]

Mehmed Tâlib Efendi üzerinde, Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin yanı sıra, başta Yûnus Emre olmak üzere diğer Yûnusların da etkileri bulunmaktadır. Bu etkileri hemen tüm şiirlerinde hissetmek mümkün olmakla birlikte, doğrudan nazîre ilişkisi bulunan şiirlerin sayısı fazla değildir.[13]

Mûsikîşinâslığı

Celvetîlik'te âyinlerin icrâsında mûsikiye büyük bir önem verildiği, bizzat tarikatın kurucusu olan Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin de aynı zamanda usta bir mûsikişinâs olduğu bilinmektedir. Onun bugün için üçü ilâhî olmak üzere elde toplam dört bestesinin bulunduğu ve bestelerinin kendisinden sonra gelen birçok önemli mûsikişâs için örnek teşkil ettiği dile getirilmektedir.[14]

Celvetîye'ye mensup birçok şâir gibi Azîz Mahmûd Hüdâyî Hazretleri'nden büyük oranda etkilenmiş ve onun yolunda ilerlemeye çalışmış biri olan Mehmed Tâlib Efendi de bir mûsikişinastır. O, bestelediği güftelerin çoğunu kendi ilâhîlerinden seçmiş, ilâhîlerinin bir kısmı hem zamanında, hem de sonraki dönemlerde bir çok bestekâr tarafından bestelenmiş, bazı güfte mecmualarıyla antolojilerde eserlerinden örneklere yer verilmiştir.[15] Mesela dîvânçesinde bulunmayan

"Feth olunca Hak'dan yana yolumuz" mısraıyla başlayan ilâhîsi kendisi tarafından nevâ makamında bestelenmiş[16], güftesi kendisine ait olmakla birlikte yine dîvânçede bulunmayan, "Yandım kül oldum aşk meydânında" mısraıyla başlayan ünlü ilâhîsi de, başta dinî mûsikîmizin usta bestekârı Derviş Ali Şîruganî olmak üzere muhtelif bestekârlar tarafından bestelenmiştir. Çeşitli el yazması güfte mecmualarında bizzat bestelediği başka ilâhîlerine de rastlanmakla birlikte, bunlardan hiçbirinin notası maalesef günümüze ulaşmamıştır.[17]

Dîvânçedeki Şiirlerin Ana Hatlarıyla İncelenmesi

A. Şekil Özellikleri

Mehmed Tâlib Efendi'nin, bazı kaynaklarda önceleri "Bî-vücûdî" mahlasını kullandığı belirtilmekle birlikte[18], kaynakların büyük çoğunluğunda şiirlerinde Tâlib mahlasını kullandığı bildirilmekte[19], şâirin de dîvânçesindeki şiirlerin tamamında bu mahlasa yer verdiği görülmektedir.

Şâirin tasavvuf edebiyatında adının anılmasına vesile olan eseri dîvânçesidir. Eserde, ilâhî türünde kaleme alınmış 86 adet tasavvufî manzûme bulunmaktadır. Genelde Yûnus tarzında yazılmış olan bu şiirlerin büyük çoğunluğu dörtlükler hâlinde ve hece vezniyle, hecenin de daha ziyade 8'li kalıplarıyla; az bir kısmı ise beyitler hâlinde ve aruz vezniyle kaleme alınmıştır (72, 78, 79). Dîvânçedeki bazı şiirler ise hem aruz, hem de hecenin belli kalıplarına uymaktadır (27, 46, 76). Şâirimiz, hece ile yazdığı şiirlerinde daha çok 8'li hece kalıbını tercih etmiş, birkaç gazel örneğinde yine hece veznine yer vermiştir (73, 75, 82). Şâirimizin bilhassa gazelleri, onun aynı zamanda dîvân şiiri geleneğinden haberdâr olduğunu göstermekte (85), gerek âyet ve hadis iktibaslarına, gerekse mülemmâ örneklerine daha ziyade gazellerinde yer verdiği görülmektedir (76).

Mehmed Tâlib Efendi, şiirlerinde büyük oranda yarım ve tam kafiyeleri kullanmış, hece ile yazdığı ilâhîlerinde büyük oranda nakaratlı şarkı şekline yer vermiş ve bu tür şiirlerde daha ziyade ilk bendin ikinci ve dördüncü beyitlerinin aynen tekrarlandığı yapıları tercih etmiştir (1, 5, 14, 37, 41, 52, 63, 70). Birçok şiirinde redîften yararlanma yoluna da gitmiş olan şâirin kullandığı başlıca redîfler arasında ise "zikrullah ile" (26/1), "şimden girü" (38/1), "gelir bir gün" (40/1), "verdin" (66/1), "aşk" (78/1) vb. bulunmaktadır.

Şâirimiz, peygamber efendimiz için tümü ilâhî nazım türüyle olmak üzere, 6 adet na't kaleme almıştır (28, 34, 39, 53, 70, 71). Biri dışında tamamamı hece vezniyle yazılmış olan bu şiirlerin bent sayıları da çoğunlukla 6 ile 7 arasında değişmektedir.

Onun şiirlerinde, diğer birçok mutasavvıf şâir gibi şekle fazla önem vermeyişinin de etkisiyle olsa gerek, hem hece, hem de aruzla yazdığı örneklerde yer yer vezin kusurları bulunduğu görülmektedir.

B. Dil ve Üslûp Özellikleri

Mehmed Tâlib Efendi'nin dîvânçesindeki şiirlerin gerek şekil, gerekse içerik bakımından tekke şiirinin genel özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Sahip olduğu ilâhî duygu, hâl, neş'e, coşku ve düşünceleri, geleneğin kendisine sunduğu imkânlar dahilinde şiire dönüştüren şâir, şiirlerinde son derece sade, samimi ve lirik bir dil kullanmıştır. O, diğer pek çok sûfî şâir gibi sanatını, muhatap olduğu topluluğu irşat etmek maksadıyla kullanmış ve şiirlerinde daha ziyade, söylemek istediğini açık bir şekilde verme temel esprisinden hareket etmiştir.

Bu çerçevede nasihat ağırlıklı bir anlatıma yer vermiş olan şâirimiz, "Ey tâlib!", "Ey sâlik!" vb. hitaplarla halkın rahatlıkla anlayabileceği düzeyde külfetsiz bir dil ve üslûp kullanmıştır. Bu meyanda kısa mısralardan oluşan dörtlükleri tercih etmiş ve sıkça yer verdiği mütekerrir mısralarla vermek istediği mesajın zihinlerde ve gönüllerde kalıcı olmasını hedeflemiştir.[20] Onun bu tür hassasiyetler çerçevesinde kaleme aldığı bu şiirler, Yûnus Emre'ninki kadar güçlü ve coşkun olmamakla birlikte, samimi bir üslûbun hâkim olduğu edebî metinler durumundadır. Hatta bu şiirler içinde, bir çocuk duası yahut şarkısı saflığında olan örnekler de bulunmaktadır:

Ehl-i îmân eyleyen
Bunca ihsân eyleyen
Derde dermân eyleyen
Allahım sensin bana
*
Tâlib kulu güldüren
Düşmüşleri kaldıran
Cümle muradım veren
Allahım sensin bana (20/1, 2, 5)

Mehmed Tâlib Efendi, hece ile ve dörtlükler hâlinde yazdığı şiirlerinde daha sade bir dil kullanmış; aruzla yazdığı ve Farsça'ya nispetle Arapça kelimeleri daha çok kullandığı görülen gazellerinde ise nispeten ağır bir dile yer vermiştir. Bunun yanı sıra şiirlerinde zaman zaman olgıl, dürişmek (çalışmak, çabalamak, mücadele etmek), irevüz, tapu (huzur, makam, hizmet, görev), yuyagör, iverken, yelmek (koşmak, acele etmek), n'işlerisen, toylamak (ziyafet vermek, yedirip içirmek), kiçi (küçük), idiser, son ucu (sonuç, son, âkıbet), artuk (fazla, ziyade, başka, üstün) vb. Eski Anadolu Türkçesi izleri taşıyan kelime, ek ve kullanımlara yer verdiği de görülmektedir.[21]

Yine onun şiirlerinde gerek gündelik dilden, gerekse tasavvufî terminolojiden gelen birçok deyim bulunmaktadır. Aklını başına devşirmek (16/5), bel bağlamak (31/2), can ve maldan geçmek (42/5), el almak (17/3), el çekmek (52/4), gönül bağlamak (54/3), kalp gözü açılmak (68/8), kendine gelmek (79/5), kendini yitirmek (63/1), nutka gelmek (64/5), yola gelmek (42/4), yola getirmek (1/2), yola gitmek (14/3) vb. deyimler bunlardan bazılarıdır.[22]

Şeyh Mustafa Devatî Efendi Camii Haziresi

Mehmed Tâlib Efendi, na'tlarında peygamber efendimiz için gönül şehrindeki hân, bedendeki cân (34/1), esrâr-ı Rabb'e mahzen, irfân-ı Hakk'a mâden (34/5), küfür karanlığını kaldıran, âşığı yâre ulaştıran (39/2), Allah'ın sevgilisi, vahdet kadehinin sâkisi (53/2), bütün âleme server, cümle ümmete rehber (70/1), şefâat kânı, saâdet kaynağı (70/2), kalp göğünde mâh (71/3) vb. ifadeler kullanmış ve yer yer orijinal teşbihlerde bulunmuştur.

Şâirimiz, Azîz Mahmûd Hüdâyî için de bir medhiye kaleme almış ve "Hazret-i Mahmûd Efendi" ile "Şeyhimiz Mahmûd Efendi" nakarat mısralarını dönüşümlü olarak kullandığı bu şiirinde pîri için tarîkat yolunun mürşidi, hakîkat denizine kavuşmuş olan (29/1), âşıklara yol gösteren, derdiyle sâliklerin inlediği (29/4), dünyanın her yanında pek çok halîfesi olan, Üsküdar'da tevhîd çerâğını yakan (29/5) vb. ifade ve teşbihler kullanmak suretiyle ona olan sevgi, hürmet ve bağlılığını dile getirmiştir.

C. Muhteva Özellikleri

Şâirimiz, klâsik tasavvufî çizgiyi yansıtan şiirlerinde, hemen her sûfî şâirde görülen din, tasavvuf ve tarikatle ilgili birçok kavram, terim ve kullanıma yer vermiştir. Bunlar arasında aşk, âşık, cemâl-dîdâr, cezbe, derviş-sâlik-tâlib, ecel,

ölüm, firak-vuslat, gönül, hâl, ilm-i ledün, mâsivâ, kesret-vahdet, muhabbetullah, nefis, ölmeden önce ölmek, pîr, riyâzet, seyr ü sülûk, sıdk, sır, şerîat, tâc, tecellî, tecrîd, terk, zâhid ve zikir anılabilir. Bu unsurlardan bazıları üzerinde, Mehmed Tâlib Efendi'nin bunları kullanımına ilişkin bir fikir vermesi bakımından, kısaca da olsa durmayı yararlı görüyoruz.

1. Aşk

Aşk, tasavvufta sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi olarak tanımlanır. Sûfîler, sevgiyi genellikle bazı kısımlara ayırır ve çoğu kez en üst noktaya aşkı koyar; bir diğer ifadeyle aşkı, sevginin en mükemmel şekli sayarlar. Yine tasavvufta aşk, yakıcı özelliği bakımından ateşe, sarhoş edici özelliği bakımından şaraba, çıldırtıcı özelliği bakımından ise deliliğe benzetilir.[23]

Mehmed Tâlib Efendi, "aşk" redifli gazelinde aşkı şöyle tarif etmektedir:

Aşk, gönül tahtında sultândır. O, ancak "men 'aref" remzi ile fark edilebilecek özge bir ihsândır (78/1) Aşk varlığa ilişkin tüm izleri silendir ve serâpâ cândan ibârettir (78/2). Aşk, nâçiz bir zerrenin parlak bir güneşe dönüşmesi hâli (78/3) ve;

Tâlibâ durma düriş sa'y eyle tevhîde eriş
Kesme ümmîdin Hudâ'dan feyz-i Rahmân oldu aşk

mısralarında ifade edildiği üzere Rahmân'ın feyzidir (78/5).

Mehmed Tâlib Efendi'nin "aşk-ı Mevlâ" (14/5), "aşk-ı Hudâ" (15/4) veya "aşk-ı İlâhî" (35/2) tamlamalarıyla dile getirdirdiği aşk, aynı zamanda kişinin noksanını giderir (5/2) ve sâliki Allah'ın zâtına ulaştırır (7/3). Yine aşk, dermanı sadece Allah olan bir dert (1/3), can dağlayan bir ateş (38/3), gönül arsasına saçılan ve orada yeşerecek olan bir tohumdur (44/4).[24]

2. Âşık

Tasavvufta âşık ile, Cenâbıhakk'ı âzamî mertebede seven kişi veya kişiler kastedilir.[25] Şâire göre, aynı zamanda Hak âşığı da denilen böylesi bir âşık için aşk denizine dalmak ve oradan mârifet incileri elde etmek; ancak bir mürşid-i kâmîlden el almakla mümkün olabilir. Aşk denizinden mârifet incileri çıkaran ve her dâim Allah diyen âşıklar için ise artık ölüm yoktur; zira âşık canı asla ölmez:

Allah diyen mahrum kalmaz
Âşık cânı hergiz ölmez
O gülşenin gülü solmaz
Gel Allah diyelim Allah (2/2)[26]

Âşıkların başlıca vasıfları arasında gece gündüz inlemeleri, aşk kelâmını okumaları ve zulmetten kurtulup saâdet fecrini görmüş bahtiyarlardan olmaları bulunmaktadır (10/4). Yine âşıklar, Hak aşkını hazînelere bile değişmez (10/6), hak

yoldan firâr etmedikleri gibi âr da etmezler (32/5). Onlar dîdâra müştaktır ve cemâl için herşeyden, hatta candan bile geçerler; zira onlar aşk şarabından içmişlerdir (68/2).

Şiirlerinde âşıkların vasıfları üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran Mehmed Tâlib Efendi, bir ilâhîsinde ise kimlere âşık denilemeyeceğini belirtir. Buna göre Hakk'ın isminin zevkini tatmayan, bir kâmilin elinden tutmayan (43/2), gözünden yaş akıtmayan (43/4), doğru yolu bilmesine rağmen gitmeyen (43/5) ve nihayet yedi deryâyı hazm edip yutmayan âşık değildir (43/6).

3. Kesret, mâsivâ-vahdet

Kelime anlamı çokluk demek olan kesretin tasavvuf terminolojisindeki anlamı, bir olan Hakk'ın, isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk hâlinde görünmesidir. Sivâ veya mâsivâ, kesreti ifade eden kavramlardan olup vahdete ulaşmak için mâsivâdan geçmek, gönülden kesreti çıkarmak gerekir (14/5). Allah'ın tecellisine mazhar olmak ve sır kapısını aralamak da ancak bu şekilde mümkün olabilir (5/5). Bu nedenledir ki şâirimiz, hem kendisi mâsivâdan elini çektiğini dile getirir (52/5), hem de sâliklere mâsivâya bakmamalarını, kesrete meyletmemelerini ve sivâ sevgisini terk etmelerini öğütler (4/1).[27]

Kelime anlamı birlik demek olan vahdet ise, kesretin gerçek bir varlığının bulunmadığını kavrayıp mutlak var olarak sadece Hakk'ı görmeye denir.[28] Şâirimize göre, vahdete ermek tevhîd ile mümkündür. İşi dâimâ tevhîd olan cümleden geçer, vahdete erer ve böylesi kişilerin her gecesi Kadir, gündüzü de bayram olur:

Dâ'im işin tevhîd ola
Geç cümleden tefrîd ola
Gecen Kadr günün 'îd ola
Gel Hak yoluna gidelim (15/2)

4. Nefis

Sözlük anlamı benlik, can, ruh, aşağı duygular vb. olan nefis, kulun kötü huyları, çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan cism-i latîf şeklinde de tanımlanmaktadır.[29]

Mehmed Tâlib Efendi, "İnsâfa gel, insâfa gel" nakarat mısralı bir ilâhîsinde nefsin başlıca özelliklerini sıralar. Buna göre nefis hayli kötü olup cürmüne nihâyet yoktur. Dünyayı sevmek başlıca hasletidir ve onun iyilerle ülfeti de yoktur (11/1-2). Şâirimiz, yol kesici eşkiya (27/4), Firavun (6/2), dev (81/5), canavar (43/2) vs. birçok olumsuz unsura benzettiği nefsi ayrıca, sâlikleri doğru yoldan alıkoyan bir düşmana ve sâlik ile Allah arasındaki bir engele benzetir (15/5, 80/1). Bu düşmanın mağlup edilmesi ve engelin aradan kaldırılması ise ancak tevhîd ile mümkündür (17/6). O, nefsin tehlikeleri konusunda da sık sık sâlikleri uyarır ve nefse uymamaları hususunda onlara öğütler verir (27/3, 38/4, 40/5):[30]

Nefse murâdın vermegil
Başa gavgâyı dermegil
Gafletle begim durmagıl
Âkil olan böyle eder (22/3)

Nefis karşısındaki tavrına ve hassasiyetine rağmen Mehmed Tâlib Efendi'nin de zaman zaman nefsine uyduğu ve bundan ötürü pişmanlık duyduğu görülür:

Gücümüz yetdikçe nefsile yeldik
Zenb ü isyân hadden aşdığın bildik
Şimdi nâdim olup kapına geldik
Efendim zikrini dilden ayırma (9/5)

5. Ölmeden önce ölmek

Tasavvuf kültüründe iki türlü ölümden söz edilir. Bunlardan biri doğal veya zarurî ölüm (mevt-i ızturârî); diğeri ise irâdî ölümdür (mevt-i ihtiyârî). İrâdî ölüm daha ziyade, tasavvufun önemli terimlerinden biri olan "ölmeden önce ölmek" şeklinde ifade edilir. Yine tasavvuf kültüründe kişiyi irâdî ölüme ulaştıran belli esaslardan bahsedilir. Tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, mâsivâyı terk, zikir vb. unsurlardan oluşan bu esaslar[31], esasen Mehmed Tâlib Efendi'nin dîvânçesinin tamamında işlenmiş olduğunu gördüğümüz unsurlardır. Bir başka deyişle, dîvânçede bulunan şiirlerin neredeyse tamamı, irâdî ölüme ulaştıracak olan unsurlara yer verilmek suretiyle, "ölmeden önce ölmek" temi etrafında kurgulanmış gibidir.

Şâirimize göre, Allah'ın yakınlığını elde etmek isteyen kişi devamlı yaratıcıyı anmalı, hatta uğrunda canını, benliğini fedâ edip ölmeden önce ölmelidir:

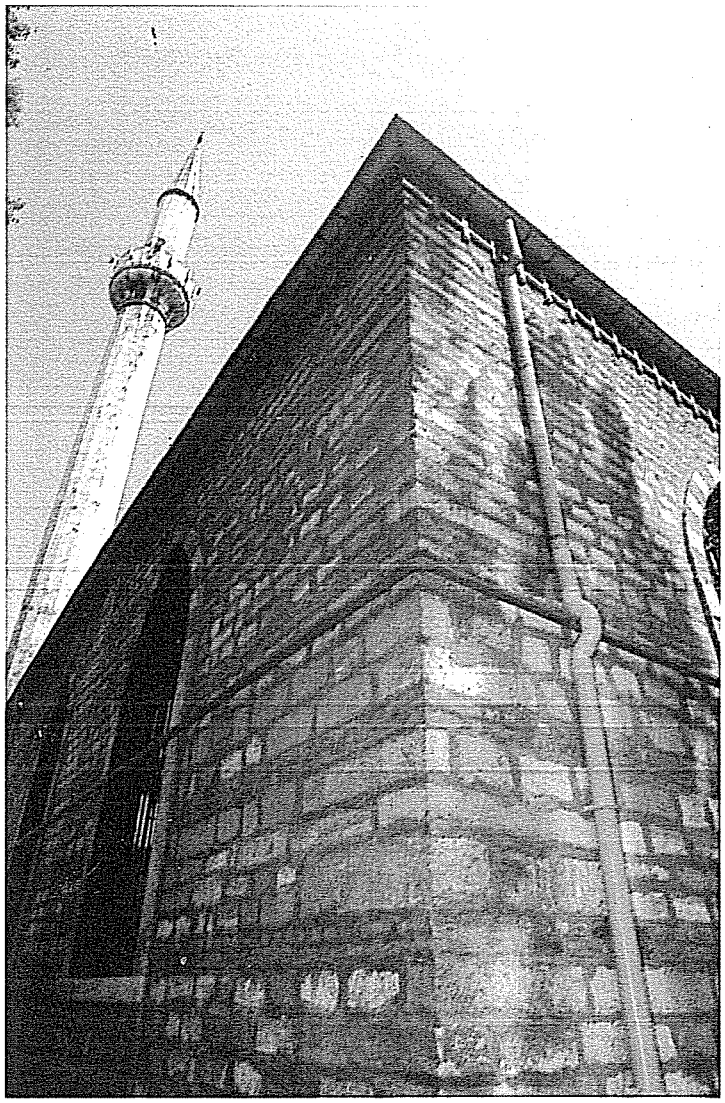
Bulam dersen kurb-ı Mevlâ
Zikr eyle Allah'ı cânâ
Cân eylegil bunda fedâ
Ölmezden evvel ölegör (16/2)

Ölümsüzlüğe ulaşmanın yegâne yolu ölmeden önce ölmekten geçmektedir. Bunun için ise öncelikle bir kâmile uyup doğru yolu bulmak gereklidir (38/5). Ölmeden önce ölmeyi başaran âşıklar dostun cemâlini görmüş ve bâki hayata ermişlerdir. Artık onlar için ölüm de yoktur (82/8).

6. Seyr ü sülûk

Seyr ü sülûk ise tasavvufta, Hakk'a ermek veya Allah'a ulaşmak için bir rehberin, bir mürşid-i kâmilin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî ve rûhî yolculuk anlamındadır.[32]

Mehmed Tâlib Efendi'ye göre seyr ü sülûk, Allah'a ulaşmak için ahlâkı güzelleştirmektir. Kalpten her türlü şüpheyi atmak ve ahlâkın mükemmel bir hâle gel-

Şeyh Mustafa Devatî Efendi Camii

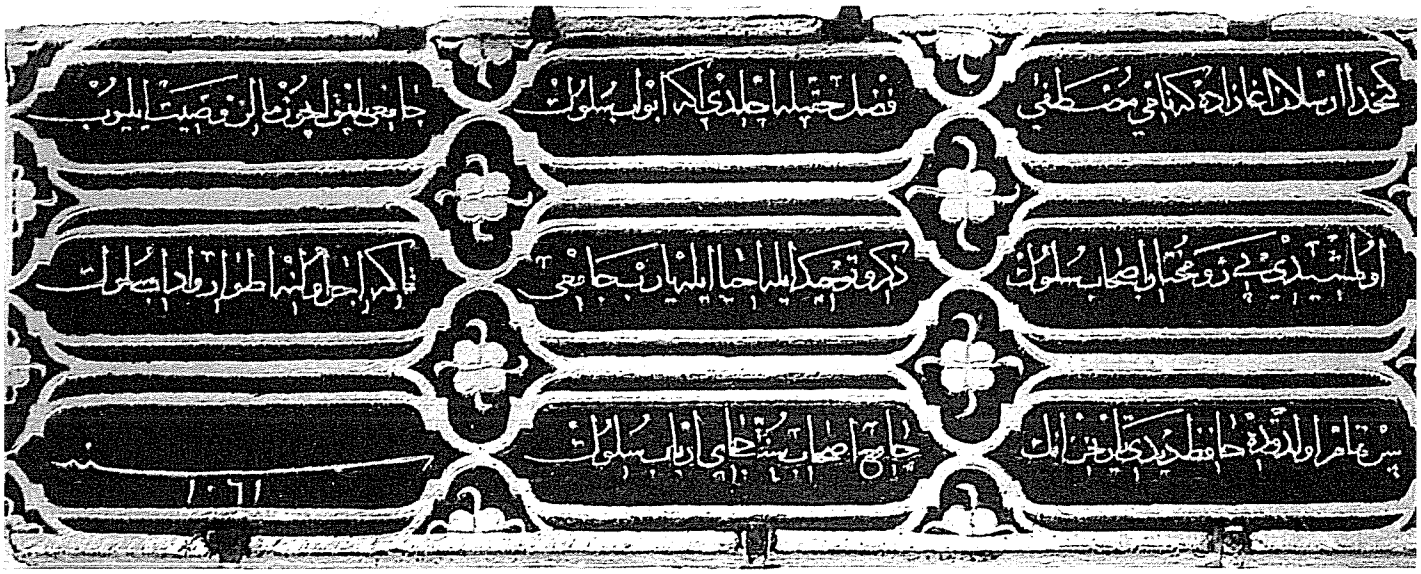
mesi için sâlikin yıllarca sülûk etmesi gerekir (43/3). Sülûk aynı zamanda peygamber mesleğidir. Bu mesleğin icrâsı ise herşeyden önce peygamberin yolundan gitmeye ve aza kanaat etmeye bağlıdır:

Tutalım şer'-i resûlü uyalım mesleğine
Aza kâni' olalım lutf edelim sâlikler (72/7)

7. Zikir

Sözlük anlamı anmak, hatırlamak, yâd etmek olan zikir, tasavvufta Allah'ın anmak, hatırlamak ve unutmamak anlamlarına gelmektedir.[33]

Mehmed Tâlib Efendi, "zikrullah ile" nakarat mısralı ilâhîsinde, mâsivâ sevgisinin

Şeyh Mustafa Devatî Efendi Camii Kitabesi

gönülden gitmesinin, kalbin parlak bir ayna hâline gelmesinin ve sûfînin safâya erişmesinin hep Allah'ı zikretmek ile mümkün olabileceğini belirtmiştir (26/1-6).

Onun çok sevdiği zikir çeşitlerinin başında "kelime-i tevhîd zikri" gelmektedir. Mehmed Tâlib Efendi, kelime-i tevhîd zikrine özel bir önem vermiş ve "Lâ ilâhe illallah" (1/1), "Tevhîde gel tevhîde" (4/1), "Gel gönül tevhîd edelim" (7/1) vb. nakarat mısralı birçok ilâhî yazmıştır. Şâirimiz, "Lâ ilâhe illallah" nakarat mısralı yedi kıt'alık ilâhîsinde ise bu kez, kelime-i tevhîdin çeşitli özelliklerine yer vermiştir. Bunlar arasında dört kitabın manasının onda bulunması, cümle dertlerin devası olması, kulu yola getirmesi, ölmüş kalbi diriltmesi ve nihâyet hakikate erdirmesi yer almaktadır:

Ölmüş kalbi dirgüren
Tarîkata turguran
Hakîkate irgüren
Lâ ilâhe illallah (1/6)

Şâirimizin çok sevdiği zikirlerden biri de "lafza-i celâl zikri"dir. Cemâlullaha âşık olanlar da, visâle tâlib olanlar da bu zikri dillerinden düşürmemelidir. Ayrıca bu zikir öylesine tesirlidir ki Allah diyen aslâ mahrum olmaz (2/2). Kemâle ulaşmak, menzile ermek için de bu zikre devam etmelidir. Bu zikir aynı zamanda, tevhîd nûruna ermenin ve sırları keşfetmenin de anahtarı durumundadır:

Hûdur açan envârı
Keşf eyleyen esrârı
Kasd et bulagör yârı
Gel Hû diyelim yâ Hû (3/2)

Sonuç

Tıpkı babası gibi Üsküdar'a bir câmi hediye etmek suretiyle bir yandan semtin maddî imarına,[34] bir gönül adamı kimliğiyle de manevî imarına önemli katkılarda bulunmuş olan Mehmed Tâlib Efendi, adı Üsküdarla özdeşleşmiş Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin önemli takipçilerinden biri, aynı zamanda önde gelen Celvetî şeyhlerinden biridir.

Onun tamamı tasavvufî manzûmelerden oluşan şiirleri, benzer birçok mutasavvıf şâirde olduğu gibi, duygu ve düşünceleri ile yaşadığı mânevî hâl ve keyfiyetin birer ifade ve yansımasından ibaret olmalarının yanında; sahip olunan bilgi, manevî birikim ve bizzat yaşanmış bir tecrübenin başkalarına aktarımı, paylaşılma isteği ve gayesinin bir tezahürü olarak da değerlendirilebilir. Dîvânçedeki şiirlere bakıldığında seçilen nazım türü ve şekillerinin, hatta veznin de tamamen bu gayeye hizmet ettiği ve bu yönüyle de tekke şiirinin genel özelliklerini yansıttığı görülür.

O, irâdî ölümü, bir diğer ifadeyle kişiyi irâdî ölüme ulaştıracak olan zikir vb. esasları şiirlerinin hâkim temaları hâline getirmiş, bu meyanda en çok tevhid ve mürşid-i kâmil unsurları üzerinde durmuştur.

Son söz olarak, Mehmed Tâlib Efendi'nin Üsküdar için anlam ve öneminin daha ziyade, pîri Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin, şâirimizin ifadesiyle, "Üsküdar'da yaktığı çerâğın" daha geniş kitleleri aydınlatmasına sağladığı katkılarda saklı olduğunu bilhassa belirtmek gerekir.

DİPNOTLAR

[1] Sadettin Nüzhet Ergun'un yer verdiği, Mehmed Tâlib Efendi'nin bu tekkenin bânisi olduğu bilgisi doğru değildir (bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, I, 40).

[2] Uşşâkî-zâde, Seyyid İbrahim, *Zeyl-i Şakâyık* (nşr. Hans Joachim Kissling), Wiesbaden 1965, s. 561; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudalâ-I* (nşr. haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, III, 575; Safâyî, *Tezkire*, Bayezid Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, 2549, s. 244; Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefâyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1375, vrk. nr.:31a; Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Metin Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 40; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, IV, 183; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 36; Nuri Özcan, "Mehmed Efendi, Divitçizâde", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 451-452; Nuri Özcan, "Azîz Mahmud Hüdâyî Âsitânesinde Hizmet Etmiş Mûsikîşinas Şeyhler", *Azîz Mahmûd Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 20-22 Mayıs 2005, Üsküdar Belediyesi Yay., II, 269.

[3] Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 575; Safâyî, *a.g.e.*, s. 244; Hasîb Üsküdârî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 3910, vrk. nr.: 2a; Hüseyin Ayvansarâyî ve Osman-zâde Hüseyin Vassâf ise Mehmed Tâlib Efendi'nin Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halifelerinden Cennetî Efendi'den ahz-ı tarîkat eylediğini bildirmektedir (bk. Hüseyin Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vrk. nr.:31a; Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 40).

[4] Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 575; Safâyî, *a.g.e.*, s. 244; Hüseyin Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vrk. nr.:31a; Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 40; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 183; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 36; Nuri Özcan, *DİA*, s. 451-452; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şâirleri*, İstanbul 1999, s. 465; Ahsen Engin, *Mehmed Tâlib-i Üsküdârî'nin Dîvançesi'nin Edisyon Kritiği* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2002), s. 7. (Adı geçen tez, edisyon kritikli bir neşir olarak takdim edilmekle birlikte böyle olmayıp, eserin tespit edilebilen tek nüshasından hareketle hazırlanmış transkripsiyonlu bir neşirdir (Bayram Ali Kaya).

[5] Safâyî, *a.g.e.*, s. 244; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* (haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 577.

[6] Uşşâkî-zâde, Seyyid İbrahim, *a.g.e.*, s. 561; Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 575; Hüseyin Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vrk. nr.: 31a.

[7] Uşşâkî-zâde, Seyyid İbrahim, *a.g.e.*, s. 561; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 36; Mahmut Kaplan, "Şuara Tezkirelerine Göre Üsküdar Şâirleri", Üsküdar Sempozyumu-I, 23-25 Mayıs 2003, *Bildiriler*, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul 2003, II, 237.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, s. 575; Safâyî, a.g.e., s. 244; Nuri Özcan, *Sempozyum Bildirileri*, s. 269.

[9] Verilen şiir numaraları, Ahsen Engin tarafından hazırlanmış olan transkripsiyonlu neşirden alınmış olup parantez içinde verilen ilk numara şiir numarasını, taksim işaretinden sonra verilen ikinci numara ise dörtlük veya beyit numarasını göstermektedir.

[10] bk. "Lâ ilâhe illallah" nakarat mısralı 1 nolu ilâhî ile Hüdâyî'nin 2 nolu ilâhîsi arasında (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Dîvân-ı İlâhiyât* (haz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız), İstanbul 2005, s. 17), "Gel Hû diyelim yâ Hû" nakarat mısralı 3 nolu ilâhî ile Hüdâyî'nin 33 nolu ilâhîsi arasında (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 85), "Tevhîde gel tevhîde" nakarat mısralı 4 nolu ilâhî ile Hüdâyî'nin 91 nolu ilâhîsi arasında (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 213).

[11] bk. "zikrullah ile" nakarat mısralı 26 nolu ilâhî ile hem Hüdâyî'nin 160 nolu ilâhîsi (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 355), hem de bu ilâhîyi tanzîr eden Bahtî'nin şiiri arasında (Mehmed Tâlib Efendi'nin tanzîri, daha önce Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin aynı redifli ünlü ilâhîsine bir nazîre yazan ve Bahtî mahlasıyla şiirler yazdığı bilinen I. Ahmed'in nazîresine daha yakındır. Hem bent sayısı, hem de aynen tekrarlanan nakarat mısralarının sayısı bakımından iki şiir arasındaki yakınlık ve benzerlik daha ileri düzeydedir. Dolayısıyla Mehmed Tâlib Efendi'nin ilgili şiirinin Bahtî'nin şiirine nazîre olması ihtimâli daha güçlüdür. Bahtî'nin şiiri için bk. Ahmed b. Seyfeddin, *Mecmua*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Bağdat 401, vrk. nr. 66a-67a; Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İstanbul 1982, s. 62), "Gel gönül dost illerine gidelim" nakarat mısralı 31 nolu ilâhî ile Hüdâyî'nin 21 nolu ilâhî arasında (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 57), "Sensin yâ Resûlallah" nakarat mısralı 34 nolu ilâhî ile Hüdâyî'nin 36 nolu ilâhî arasında (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 93), "Yürü bülbül kadîmî âşiyâna" nakarat mısralı 69 nolu ilâhî ile Hüdâyî'nin 231 nolu ilâhî arasında (Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 494).

[12] Azîz Mahmûd Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 59, 411, 469, 487.

[13] bk. "Ya ben kime yalvarayım" nakarat mısralı 19 nolu ve "Er yarın Muhammed dîvânında bell'olur" nakarat mısralı 47 nolu ilâhî ile diğer Yûnusların ilgili ilâhîleri arasında (İskender Pala, *Yunus Emre*, Timaş Yay., İstanbul 1999, s. 95).

[14] Abdülbâki Gölpınarlı, "Azîz Mahmûd Efendi (Şeyh Hüdâyî)", *İstanbul Ansiklopedisi*, III, 1718-1722; Sadettin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 30; Orhan Kemal Tavukçu, "Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Edebî Kişiliği", Üsküdar Sempozyumu-I, 23-25 Mayıs 2003, *Bildiriler*, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul 2004, II, 277; Nuri Özcan, *Sempozyum Bildirileri*, s. 267.

[15] Sadettin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 40; Avni Erdemir, *a.g.e.*, s. 465.

[16] Sadettin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 76.

[17] Nuri Özcan, *Sempozyum Bildirileri*, s. 270.

[18] Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 36; Mehmet Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. 577.

[19] Hüseyin Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vrk. nr.: 31a; Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 40.

[20] Orhan Kemal Tavukçu, *a.g.e.*, 278; Mustafa Tatcı, "Üsküdarlı Bir Mutasavvıf Şâir: Mustafa Ma'nevî", Üsküdar Sempozyumu-I, 23-25 Mayıs 2003, *Bildiriler*, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul 2004, II, 295.

[21] Ahsen Engin, *a.g.e.*, s. 14.

[22] Ahsen Engin,*a.g.e.*, s. 36-37.

[23] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1977, s. 59, 61-62.

[24] Ahsen Engin, *a.g.e.*, s. 25-26.

[25] Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 58.

[26] Ahsen Engin, *a.g.e.*, s. 25-26.

[27] Ahsen Engin, *a.g.e.*, s. 20.

[28] Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 309.

[29] *a.g.e.*, s. 405.

[30] Ahsen Engin, *a.g.e.*, s. 27-28.

[31] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul 1997, s. 85-86.

[32] Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 467-468.

[33] *a.g.e.*, s. 588.

[34] Şâirimiz Üsküdar'da, tahminen 1675 yılında "Divitçi-zâde Mehmed Tâlib Efendi Câmii" adıyla bir câmi inşâ ettirmiştir. Kaynaklarda Ahmediye Meydanı civarında, Gündoğumu Caddesi'nin sol tarafında bulunduğu kaydedilen ve ahşap olduğu zannedilen bu câmi, zamanla harap olmuş ve istek üzerine Sultan I. Mahmud tarafından kârgir olarak yeniden yaptırılmıştır. Dolayısıyla kaynaklarda Sultan I. Mahmud Câmii olarak da anılan bu eser, 1918 tarihindeki büyük Doğancılar yangınında tamamen yanmış ve günümüze ulaşamamıştır (Câmi hakkında ayrıntılı bilgi ve resimler için bk. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 171-174).